

Горан М. МАКСИМОВИЋ

СИМО МАТАВУЉ И ТОМО К. ПОПОВИЋ: пријатељство и књижевна сарадња

Кључне ријечи: Српска књижевност, Симо Матавуљ, Томо К. Поповић, Херцег Нови, Бока Которска, Цетиње, Задар, Београд, преписка, приповијетка, путопис.

У раду је анализирано пријатељство и сарадња Сима Матавуља (1852-1908) и Тома К. Поповића (1853-1931). Указано је на њихово познавање још из ђачких клупа Учитељске школе у Задру, јер су школску 1871. заједно похађали, Матавуљ као ђак завршне године, а Томо К. Поповић као тек уписани ђак првог разреда. Истински су се зближили у Херцег Новом, одмах након Матавуљевог доласка у овај град, у јесен 1874. године, а уз посредовање њиховог заједничког пријатеља Лазара Томановића (1845-1932). Описане су затим њихове бокелске године, када је Матавуљ живио у Херцег Новом и радио као наставник у Поморској школи у Србини од 1874. до 1881. године. Интензивни контакти и блиски односи Сима Матавуља и Тома К. Поповића настављени су и након њиховог одласка из Боке Которске. Поповић је отишао у Трст у септембру 1879. године и вратио се у Херцег Нови 1883. године, а Матавуљ је боравио и радио најприје на Цетињу (1881-1889), а затим се преселио у Београд (1889-1908). Контактне везе двојице књижевника и пријатеља истраживане су преко записа њиховог млађег бокелског дружбеника Марка Цара, преко сачуване приватне преписке, као и преко појединих Поповићевих текстова о Матавуљу. Указано је и на литерарне аналогije између појединих Матавуљевих и Поповићевих књижевних радова, као и на улогу Поповићевих текстова у настанку Матавуљеве путописно-етнографске студије *Бока и Бокелји*.

1.0. По годинама су били готово вршњаци. Симо Матавуљ је рођен 31. августа 1852. године, а Томо К. Поповић 19. фебруара 1853. године. Њихово познанство потиче још из ђачких клупа Учитељске школе у Задру, коју је Матавуљ похађао од 1868. до 1871. године, а Томо К. Поповић након завршених пет разреда класичне гимназије у Задру, похађао је Учитељску школу од 1871. до 1874. године. Заједно су друговали са

касније истакнутим националним прваком далматинских Срба књижевником Савом Бјелановићем (1850-1897). У Херцег Нови су практично дошли у приближно исто вријеме, у јесен 1874. године, када се Поповић вратио у родни град и запослио као учитељ на Топлој, када је Матавуљ, са препоруком Лазара Томановића, дошао по први пут у Херцег Нови и запослио се као учитељ у Поморској школи у Србини. Те бокелске године и дружење Сима Матавуља и Тома К. Поповића потрајало је наредних пет година, све до септембра 1879. године и Поповићевог одласка у Трст гдје га је Српска православна црква именовала за свог секретара. У току тог четворогодишњег тршћанског периода, заједно са др Радославом Квекићем и Људевитом Вулићевићем основао је Српску читаоницу, за коју је написао и Статут.¹ Интересантно је напоменути да у Матавуљевим *Биљешкама једног писца*, које су углавном настајале између 1898. и 1903. године, иако су објављиване у наставцима у *Летопису Матице српске*, а треће поглавље у цијелости посвећено животу у Херцег Новом и Боки Которској, нема помена Тома К. Поповића.² О тим годинама упечатљиво свједочење оставио је Марко Цар у тексту „С. Матавуљ у Херцег-Новом”,³ гдје је наведено да је до његовог познанства са Матавуљом, (Цар је тада имао свега петнаест година) дошло посредовањем и заслугом Тома К. Поповића, одмах по Матавуљевом доласку у Херцег Нови, у јесен 1874. године. Цар свједочи и о веома успјешном учитељском раду Тома К. Поповића у основној школи на Топлој, што је било пропраћено и посебним похвалама за знање које су исказали његови ђаци када је Боку Которску у прољеће 1875. године био посјетио цар Фрањо Јосиф. Марко Цар указује и на њихову заједничку „пасију за пјешачење”, на коју их је научио Симо Матавуљ, као и на њихове бескрајне и занимљиве разговоре. Посебно указује на чињеницу да је Матавуљ „два пута био јунак” у рукописном шалјивом листу *Буха* који је излазио у току 1877. године, а покренуо га је и уређивао Томо К. Поповић, Марко Цар је, према скромном свједочењу, због лијепог рукописа само „служио као калиграф”.⁴ Први пут Матавуљ је приказан на шалјив начин јер је био осумњичен да је судионик једне локалне љубавне афере, а други пут у запису „Са бојишта”, јављено је да се вратио из Никшића, гдје је у љето 1877. године радио као добровољац у Руској болници.

¹ Максим Злоковић, "Томо Крстов Поповић – књижевник и историчар", поводом четрдесетпетогодишнице смрти, Бока, број 8, Херцег Нови, 1976, стр. 276.

² Симо Матавуљ, *Биљешке једног писца*, Српска књижевност, Мемоари, дневници, аутобиографије, књига 13, Нолит, Београд, 1988, стр. 44-71.

³ Марко Цар, "С. Матавуљ у Херцег-Новом", *Летопис Матице српске*, књига 253, број 1/1909, Нови Сад, 1909, стр. 1-27.

⁴ Исто, стр. 15.

1.1. Описујући „моралну депресију” која је била захватила њихову средину, након разочарања политичким расплетом ратних догађаја из 1875-1878. године и поготово рјешењима Берлинског конгреса 1878. године, када су били порушени идеали о српском уједињењу, Цар наглашава да су у том огорчењу излаз потражили у читању и образовању. Својски су били прионули на српску књигу, „то ново и једино оружје које могаше да нас спасе у борби за народност”.⁵ Матавуљ је показивао нарочито чврсту вољу и сав се предао „изучавању српског језика”. Задуго није хтио да објављује своје текстове, све до 1881. године када је у *Српском листу* у Задру објавио причу „Наши просјаци”, за разлику од „својих свакидашњих другова” Тома К. Поповића и Марка Цара. Они су већ увелико почели да штампају своје текстове. На примјер, Томо К. Поповић је у току 1878. године у *Јавору* објавио серију кратких биографских записа под насловом „Знаменити Бокелји”. О тој посвећености изучавању српског језика, свједочи и Симо Матавуљ у *Биљешкама једног писца*, када каже да је за посљедње три године боравка у Херцег Новом највише „напредовао у знању српског језика” и да је читајући Даничићев и Вуков превод *Светог писма* разумио да се „прави књижевни наш језик, као такав, нигдје не говори, него да је састављен од онога што је најбоље у свијема крајевима, од ријечи које су опћенитије и које су ближе старом језику”. Тада је набавио Даничићеве, Новаковићеве и Бошковићеве граматичке списе и са великом пажњом почео да изучава српски језик.⁶

2.0. Након одласка Тома К. Поповића у Трст, у септембру 1879. године одржавали су близак контакт путем преписке. На сличан начин су одржавали контакт и послје Матавуљевог одласка на Цетиње, крајем септембра 1881. године, те Поповићевог повратка у Херцег Нови 1883. године, гдје је радио у Поморској школи у Србини. Три године касније постављен је за управитеља школе 1886. године. Блиске односе и контактне везе наставили су да одржавају и након Матавуљевог одласка са Цетиња у Београд 1889. године. У књизи Матавуљеве *Преписке* у издању Сабраних дела из 2009. године,⁷ објављено је двадесетак писама, дописница и порука, које су размијенили у раздобљу од 1881. до 1907. године.

Понекад та преписка представља сасвим кратке дописе, као што је честитка Тома К. Поповића упућена из Херцег Новог Симу Матавуљу на Цетиње 8. јануара 1883. године поводом божићних и новогодишњих празника или као што је Матавуљево обавјештење Тому К. Поповићу послато са

⁵ Исто, стр. 9.

⁶ Симо Матавуљ, *Биљешке једног писца*, нав. дјело, стр. 68-69.

⁷ Симо Матавуљ, *Преписка*, Сабрана дела, књига 7, приредио: Голуб Добрашиновић, Завод за уџбенике Београд-Српско културно друштво Просвјета Загреб, Београд-Загреб, 2009, стр. 10-20.

Цетиња 3. децембра 1886. године у Херцег Нови. Обавјештава га да му још не може послати примјерак *Балканске царице* књаза Николе Петровића, јер се сви примјерци налазе код књаза „под кључем”. У писму датираним 30. септембра 1893. године на Сењској Ријеци, Матавуљ обавјештава пријатеља да није стигао, приликом боравка на Цетињу од 17. до 27. септембра, да у повратку дође у Херцег Нови, жали што није имао прилику да буде гост у његовој кући. Поздравља га и увјерава у старо пријатељство. У писму које је послао из Шибеника, 29. децембра 1886. године, Матавуљ уз честитке Божића и Нове године тражи од Тома К. Поповића помоћ да „разабере” значење неких ријечи којих нема у Вуковом *Српском рјечнику*, а које су се говориле у Боки, као и да му забиљежи „прави акценат црногорско-бокешки (перашки, луштички)” на ријечи које су поријеклом из тих крајева. Према приређивачком коментару Голуба Добрашиновића „Матавуљ је те године био добио шестомјесечно плаћено одсуство и 300 динара у злату да би прикупљао по Далмацији мање познате ријечи, легенде и предања за Српску академију наука”.⁸ У писму послатом из Шибеника, 24. јануара 1897. године, Матавуљ се са невјерицом распитује за вијест коју му је, очигледно у претходном писму, послао Томо К. Поповић да се удаје дјевојка Ката у коју је био заљубљен док је живио у Новом: „Шалиш ли се, или је баш истина да се Ката удаје? Молим те, потврди ми, ако је истина. Јави ми и за кога се удаје и кад? Молим те, Томо, не шали се јер (бар за мене) то није незнатна ствар!”⁹ Матавуљ у наставку писма наговјештава да му је продужено плаћено одсуство да прикупља ријечи по Далмацији и да постоји његова снажна жеља да у склопу тих путовања посјети „мој лијепи и мили Нови” и да дође у госте Тому К. Поповићу. Познато је да се та Матавуљева намјера није остварила, те да је Херцег Нови посјетио тек у априлу 1901. Године. Преписка између пријатеља је настављена. У писму које је Матавуљ послао из Београда 15. октобра 1898. године Тому К. Поповићу у Херцег Нови сазнајемо да је Светолик Ранковић пошао у Херцег Нови да зимује, да се лијечи од туберкулозе, Матавуљ моли свог пријатеља да „буде на руку” овоме важном госту и да му помогне око смјештаја, исхране и свега потребног за уредан боравак. У писму од 25. августа 1903. године, Матавуљ се јавља из љетниковца код Новог Сада и са радошћу обавјештава Тома К. Поповића, који очигледно намјерава да допутује у Србију, а он ће га дочекати у Београду и биће његов драг гост и његове супруге Љубице. Писмо које је Матавуљ послао Тому К. Поповићу 11. маја 1906. године из Дубровника, настало је током његовог путовања са супругом Љубицом, на које су кренули 20. марта из Београда, преко Загреба и Шибеника до Котора, а даље преко Крфа, Атине и Смирне у Цариград, гдје су боравили од 22. маја до 1. јуна. Иза тога преко Једрена,

⁸ Исто, стр. 13.

⁹ Исто, стр. 14.

Софије и Ниша, вратили су се у Београд 18. јуна. Матавуљ из Дубровника обавјештава Тома К. Поповића да су због Љубичине болести били принуђени да се задрже у Дубровнику дуже него што су планирали, те да неће моћи да остану у Херцег Новом два предвиђена дана. Директно ће из Дубровника доћи у Котор, гдје ће остати суботу послије подне и недјељу, а већ у понедјељак иду даље паробродом на Крф. Зато Матавуљ позива пријатеља да се макар кратко виде у Котору. У писму које је Матавуљ послао из Београда 25. априла 1907. године доставио је Тому К. Поповићу 20 круна као свој прилог за градњу цркве Светог Арханђела Михаила на Белависти у Херцег Новом, која је као што знамо грађена од 1908. до 1910. године. У писму од 2. августа 1907. године Матавуљ и Љубица су се јавили Тому К. Поповићу из Семеринга у Аустрији.

3.0. У неколико наврата Томо К. Поповић је писао о Матавуљу. Издвајамо два текста. Први је објављен у календару *Дубровник* 1899. године поводом двадесетпетогодишњице Матавуљевог књижевног рада,¹⁰ а други има некролошки карактер и објављен је у *Бранковом колу* 1908. године са посебним освртом на Матавуљев боравак и рад у Херцег Новом.¹¹

3.1. У тексту објављеном у календару *Дубровник* Томо К. Поповић наглашава да су „сви наши листови и часописи поздравили” Матавуљев књижевни јубилеј и да су му посветили нарочите чланке и студије. У том погледу и календар *Дубровник* је намјеран да „искаже своју радост врсноме своме сараднику”. Томо К. Поповић се осјетио привилегованим да баш он буде тај који ће публици календара *Дубровник* представити „овога нам омиљеног српског писца”. У даљим редовима, Поповић се осврће на Матавуљеву биографију, рођење у Шибенику, школовање у родном мјесту, затим након очеве смрти боравак у манастиру Крупа код стрица Серафима, игумана у том манастиру. Потом и прелазак у учитељску школу у Задар. Службеничку каријеру Матавуљ је започео као учитељ 1871. године у Ћеврскама, родном мјесту Саве Бјелановића, а затим је драгоцјене године провео као учитељ у Исламу Грчком, гдје се интензивно дружио са конте Илијом Деде-Јанковићем, те стекао лијепо књижевно знање у његовој богатој библиотеци, а уз то научио француски језик. Ту је написао и први књижевни рад, пјесму „Ноћ уочи Ивањ-дана”, а затим је објавио у задарском *Народном листу* 1873. године. Поповић је приказао Матавуљеве бокелске године, живот у Херцег

¹⁰ Томо К. Поповић, "Симо Матавуљ", *Дубровник*, календар за 1899, година III, Издање и наклада Српске Дубровачке Штампарије А. Пасарића, Дубровник, 1898, стр. 171-173.

¹¹ Томо К. Поповић, "Симо Матавуљ, учитељ у српској поморској школи у Србини, крај Херцег Новог", *Бранково коло*, год. XIV, број 13/14, Сремски Карловци, 27. март (9. април), 1908, стр. 124.

Новом и рад у Поморској школи Србина (1874-1881). Са посебним поносом Томо К. Поповић наглашава да су то биле године када се у Херцег Новом, поред Матавуља, окупио велики број интелектуалаца, међу којима издваја Милана Јовановића Морског, Лазара Томановића, Јова Накићеновића. У том одабраном друштву види себе и Марка Цара, као младиће који су учили и упијали знање. Поповић наглашава да је „Симо тада највише читао, гимнастицирао и пјешачио по читаве уре”.¹² Након одласка на Цетиње 1881. године, Матавуљ је према Поповићевом свједочењу, утврдио пријатељство са Лазом Костићем. Најприје је под уредничким наднасловом „Умјесто уводног чланка”, објавио у *Гласу Црногорца* у јулу 1883. године причу „Свадба Петрова”, а затим је у *Црногорки* у наставцима објавио приповијетку „Милош од Поцерја” (1884), потом у *Црногорки* роман „Ускок Јанко” (1885), те у *Гласу Црногорца* 1886. године приповијетку „На Бадњи дан”. Матавуљев боравак у Београду представља према Поповићевом запажању почетак најплоднијег приповиједања. Набраја све дотадашње Матавуљеве приповиједне збирке, од двије почетне књиге под истим насловом *Из Црне Горе и Приморја* и збирке *Приморска обличја*. Затим се осврће на романе *Ускок* и *Бакоња фра Брне*, драму *Завет*, путописну студију *Бока и Бокељи* и сл. На крају Поповић указује на значајне критичке студије написане о Матавуљевом дјелу. Издваја текстове Милана Савића, Стевана Б. Поповића, Јована Храниловића, Марка Цара и сл. Указује на свеске београдског *Дела* за август и септембар 1897. године у којима је опширно писано о Матавуљу. На крају текста Поповић закључује да је „Симо Матавуљ данас у најбољој мушкој снази, па ће он, без сумње, нашу млађахну књижевност многим још ваљаним радовима обогатити”.¹³

3.2. Текст објављен у *Бранковом колу* након Матавуљеве смрти, представља заправо Поповићев коментар поводом бројних објављених некролога у којима је погрешно навођено вријеме Матавуљевог боравка у Херцег Новом. Поповић наглашава да је Матавуљ предавао у Поморској школи Србина и живио у Херцег Новом „од 1. новембра 1874. до 30. септембра 1881. године”. При томе подсећа на догађај од 12. априла 1901. године када је Матавуљ, заједно са супругом Љубицом, посјетио Херцег Нови послјије двадесет година и када је у *Споменицу посјетилаца* Поморске школе Србина уписао дирљиве ријечи о својој школи. Осјећа као да се послјије много времена „вратио под родитељски кров”.¹⁴ На крају чланка Поповић извјештава да је вијест о Матавуљевој смрти дубоко потресла све наставнике ове шко-

¹² Томо К. Поповић, "Симо Матавуљ", *Дубровник*, календар за 1899, нав. дјело, стр. 172.

¹³ Исто, стр. 173.

¹⁴ Томо К. Поповић, "Симо Матавуљ, учитељ у српској поморској школи у Србини, крај Херцег Новог", *Бранково коло*, год. XIV, број 13/14, нав. дјело, стр. 124.

ле, њене ђаке и бројне пишчеве пријатеље у Херцег Новом. Напомиње и да се „носе мишљу” да у школској библиотеци направе спомен-плочу на којој ће писати да је ту седам година учитељевао Симо Матавуљ.

4.0. Када је ријеч о блискостима Матавуљевог књижевног рада и историографског рада Тома К. Поповића, најизразитије везе проналазимо у Матавуљевој путописно-етнографској студији *Бока и Бокељи* (1893) и Поповићевој збирци записа *Знаменити Бокељи* (1879), те његовој монографији *Херцег-Нови, у славу његове петстогодишњице* (1883). Матавуљ у своме запису о *Боки и Бокељима*, у сегменту текста посвећеном граду Херцег Новом, пише о бурној историјској прошлости овог града. Позива се на запажања из Поповићеве историографске студије: „За четири века око Новог пролило се толико крви хришћанске и турске да би се њом могла исписати сва његова повест по његовим бедемима, као што се чита у лепој књизи Новљанина Тома К. Поповића: *Херцег-Нови, у славу његове петстогодишњице*”.¹⁵

5.0. Пријатељство и сарадња Сима Матавуља и Тома К. Поповића исказани су кроз непосредно дружење у заједничким годинама проведеним у Херцег Новом (1874-1879), када су се узајамно подстицали на књижевни рад и усавршавали у знању српског језика. Након Поповићевог одласка у Трст (1879), а касније и Матавуљевог пресељења на Цетиње (1881) и у Београд (1889), контактне везе су углавном настављене путем преписке. Поповић је непосредно написао и два текста о Матавуљу. Један је посвећен обиљежавању Матавуљевог јубилеја поводом двадесет пет година књижевног рада, док је други текст написан као некролог поводом Матавуљеве смрти 1908. године. Блискости Матавуљевог и Поповићевог књижевног дјела најизразитије се препознају у двијема књигама: Поповићевој монографији *Херцег-Нови, у славу његове петстогодишњице* (1883) и Матавуљевој путописно-етнографској студији *Бока и Бокељи* (1893). На крају овог истраживања можемо закључити да је то било искрено и непомућено пријатељство које за тридесет четири године ниједном није било доведено у сумњу, а које је почивало на њиховој узајамној и снажној љубави према граду Новом, према Бокељима и читавој Боки Которској.

¹⁵ Симо Матавуљ, *Бока и Бокељи*, прир. Горан Максимовић, Слободна књига, Београд, 1999, стр. 6.

Goran M. MAKSIMOVIC

SIMO MATAVULJ AND TOMO K. POPOVIĆ
Friendship and literary cooperation

Summary

The study analyses the friendship and cooperation of Simo Matavulj (1852-1908) and Tomo K. Popović (1853-1931). It is pointed out that their acquaintanceship began as early as in their school days in Teachers School in Zadar, because both of them attended it in the school year 1871, Matavulj was in his final year and Tomo K. Popović in the first year. They became really close with one another in Herceg Novi immediately after Matavulj had come to that town, in autumn 1874, thanks to mediation of their mutual friend Lazar Tomanović (1845-1932). It is followed by the description of their days in Boka Bay, when Matavulj lived in Herceg Novi and was teaching in the Maritime School at Srbina from 1874 till 1881. Intense contacts and close relations between Simo Matavulj and Tomo K. Popović continued even after they had left Boka Kotorska. Popović moved to Trieste in September 1879, while Matavulj resided and worked first at Cetinje (1881-1889) and then moved to Beograd (1889-1908). The communication links between the two writers and friends were researched by their younger associate of Boka Bay Marko Car through the preserved private correspondence as well as through certain Popović's written works about Matavulj. It is also pointed out to literary analogies between certain literary pieces by Matavulj and by Popović, as well as in the part which Popović's writing played in the creation of Matavulj's travel-ethnographic study *Boka i Bokelji* (Boka and its People).

Keywords: Serbian literature, Simo Matavulj, Tomo K. Popović, Herceg Novi, Boka Kotorska, Cetinje, Zadar, Beograd, correspondence, story, travel-book